Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

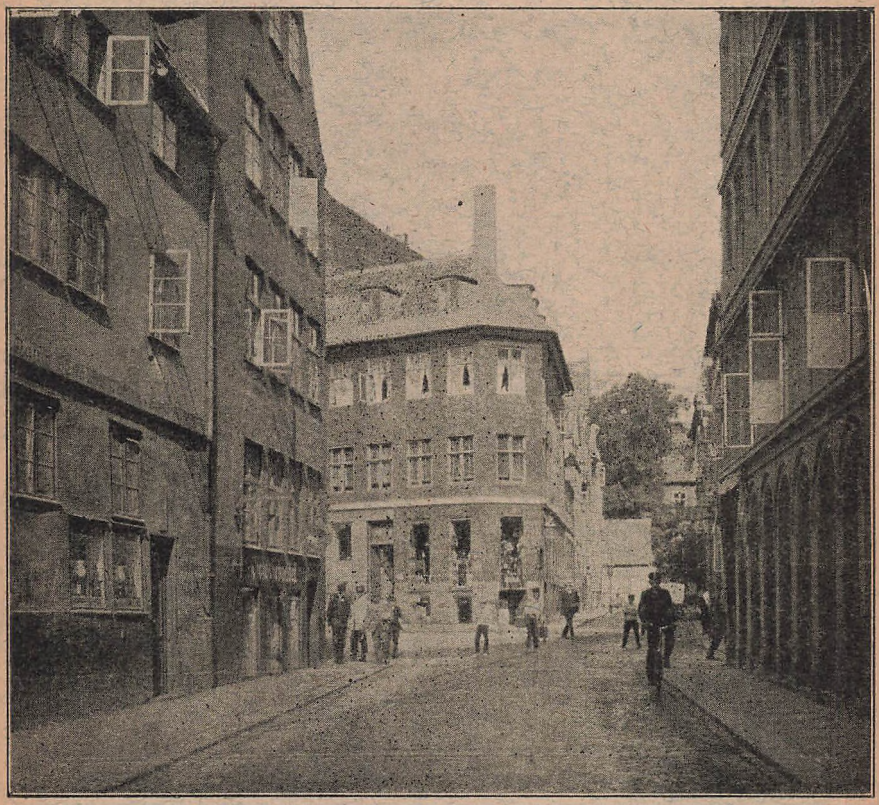
NIELS HEMMINGSENS GADE

HISTORISK-TOPOGRAPHISK BESKREVEN

VED

O. C. NIELSEN,

CASSERER, TOPOGRAPH.

ARNOLD BUSCK

KJØBENHAVN

1923

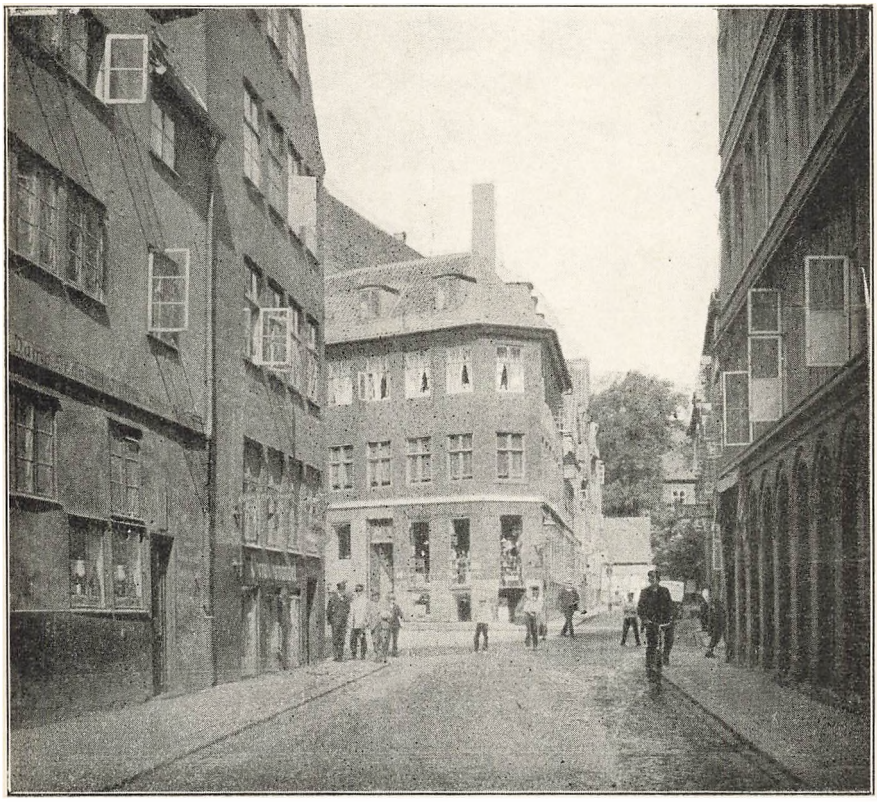
NIELS HEMMINGSENS GADE

HISTORISK-TOPOGRAPHISK BESKREVEN

VED

O. C. NIELSEN,

CASSERER, TOPOGRAPH.

ARNOLD BUSCK

KJØBENHAVN

1923

NIELS HEMMINGSENS GADE

Hvornaar Niels Hemmingsens Gade (tidl. Lille Helliggejststræde) er fremstaaet, kan ikke nøje tidfæstes, men den kan forfølges langt tilbage i den katholske Tid. Det nuværende Gadenavn er af nyere Dato, idet Gadens tre Afsnit i gamle Dage hver havde sit Navn, nemlig „Trompetergangen" fra Skindergade til „Ulfeldts Plads", nuværende Graabrødre Torv, „Tugthusporten" mellem Torvet og Store Helliggejststræde, nuværende Valkendorfs Gade, og endelig „Lille Helliggejststræde", det sidste Stykke ned til Amagertorv, men efter at de to første Gadebetegnelser var forsvundet, blev Lille Helliggejststræde gældende helt igennem, og holdt sig indtil 1881, da det afløstes af det nuværende Navn „Niels Hemmingsens Gade."

Ifølge Raadstue Placat af 21de November 1881: „vil Lille Helliggejststræde for Fremtiden være at „benævne „Niels Hemmingsens Gade."

Ved Overgangen til dette nye Navn ønskede man at mindes en anset og berømt Mand, som havde staaet Helligaands Kirken og dens Omgivelser nær, og Valget maatte da falde paa Niels Hemmingsen, der fra 1547 til 50 havde været denne Kirkes Sognepræst.

En kortfattet Beretning om denne for sin Samtid saa fremragende Theologs, højtskattede Lærers og Videnskabsmands Levnedsløb vil saaledes være paa sin Plads her, hvor Talen er om den Gade, der bærer hans Navn.

Niels Hemmingsen fødtes den 4de Juni 1513. Hans Barndomstid havde ikke altid været blid, men ved Flid og Energi lykkedes det for den begavede Dreng at arbejde sig frem, saa at han i 1537 kunde rejse til Højskolen i

Wittenberg. Fem Aar efter vendte han tilbage og blev 1543 Professor i Græsk ved Universitetet, men endnu hengik 10 Aar, før han fik den Stilling, der skulde give hans Navn europæisk Ry, idet han i 1553, faa Aar efter sin Tilbagetræden fra Sognepræsteembedet ved Helliggejst Kirke, blev Professor i Theologi.

I denne Virksomhed øvede han en mægtig Indflydelse saavel paa de unge, hvis udmærkede Lærer han var, som gennem sine videnskabelige Værker. Han var flere Gange Universitetets Rektor og hædredes med Navnet „Danmarks almindelige Lærer". Men fra 1572 begyndte hans Stilling at rokkes, og Aarsagen hertil var den, at han hyldede Calvins Nadverlære, og da nu kryptocalvinistiske Stridigheder udbrød i Sachsen, blev Hemmingsen trukket med ind i disse. Den sachsiske Kurfyrste August gjorde Gang paa Gang sin Svoger, Frederik den Anden, opmærksom paa den Fare som Hemmingsens Calvinisme truede den lutherske Kirke i Danmark. Hans Opfattelse af Nadveren vakte Opsigt og førte til hans Fald, da han udgav disse Meninger paa Tryk. Efter derpaa følgende pinlige Forhandlinger maatte Niels Hemmingsen den 6te April 1576 bekvemme sig til at skrive en Genkaldelse. Da Mistænkeligheden imod ham alligevel vedblev og endog bredte sig, afsatte Frederik den Anden ham, den 29de Juli 1579 fra hans Embede, og lod ham tage Ophold i Roeskilde, hvor han uanfægtet og anset boede Resten af sit Liv.

Efter Frederik den Andens Død fortsatte han sin Forfattervirksomhed, hans Skrifter optryktes stadig i Udlandet, og da Kong Jacob den Sjette af Skotland, der betragtede Niels Hemmingsen som Danmarks berømteste Mand næst efter Tyge Brahe, i 1590 aflagde Besøg i Danmark, glemte han ikke at hilse paa den verdensberømte Theolog i hans Exil i Roeskilde.

Niels Hemmingsen døde den 23de Maj 1600.

Til Minde om ham blev der for mange Aar siden, paa Facaden af Nr. 6 her i Gaden, anbragt en Portraitmedaillon af ham i Ornat. Paa Medaillonens Sider staar hans Navn latiniseret:

Nikolaus Hemmingtus.

Denne fortræffelige Medaillon er udført af en tidligere Ejer af Huset, forlængst afdøde Grosserer C. A. Kiær, som paa Billedhuggerkunstens Omraade var noget af et Geni, naar man nemlig tager i Betragtning, at han aldrig havde lært at tegne, male eller modellere. Ikke destomindre lykkedes det for ham at fremstille Medaillonen og indhentede Tilladelse til at ophænge den paa Huset som et synligt Minde om ham, efter hvem Gaden var opkaldt.

Navnet Helliggejststræde stammer fra Helliggejsthuset eller Helligaandshospitalet, som laa paa den Plads, hvor Helligaands Kirken har bevaret Mindet derom, men hele det omliggende Terrain hørte til Hospitalets Grund. Under mange af Husene i Valkendorfs Gade har man fundet Rester af middelalderlige og klosterlige Bygninger, Mure med spidsbuede Vinduer, Nicher og gamle Hvælvinger, hvilket antyder en vidtløftig Bebyggelse. I Niels Hemmingsens Gade Nr. 6 stødte man for en Del Aar siden ved Udgravninger paa ret betydelige Hvælvinger og Murrester, som mentes at stamme fra Graabrødrenes Kloster, og antagelig var Levninger af en Gennemgang eller Løngang fra Klosteret hen til Højbro.

Helliggejsthuset, den katholske Tids mest storartede Velgørenheds- og Fattigforsørgelsesanstalt, var stiftet 1296 af Biskop Johannes Krag, og skønt det har undergaaet mange Forandringer og ofte har skiftet Plads, bestaar det den Dag i Dag under Navnet „Vartov".

Hospitalets første Indtægt blev den Jordskyld, som paalagdes Borgerne til Straf for deres mislykkede Oprør mod deres gejstlige Herre. Indtil 1475 var det udelukkende et Hospital, ihvorvel Sygevogterne og Præsterne for største Delen var Munke, derpaa blev det tillige et Kloster af S. Augustins Orden og efter 1530 atter Hospital alene. Klosterets Areal har oprindelig strakt sig ud over nuværende Niels Hemmingsens Gades Grund og hen mod Ryggen af Kjøbmagergade, men efter at Munkene var fordrevet, satte Helliggejst Kirke sig i Besiddelse af en stor Del af dette østlige Terrain for Udvidelse af sin Kirkegaard; dog længe varede det ikke, før Stykke paa

Stykke maatte afgives til Bebyggelse, og sluttelig blev Kirkens Omraade bestemt afgrænset mod Øst ved Lille Helliggejststræde.

Det er vanskeligt at danne sig nogen Mening om Hospitalets Bygninger, men den store Grund synes at have været bedækket med Smaahuse, indeholdende Sygestuer og Boliger for gamle og vanføre Folk, indtil disse Huse maaske ved Hospitalets store Velgørers, Christian den Førstes, Omsorg er bleven ombygget og udvidet.

Middelalderens storslaaede og paa religiøs Overbevisning grundede Omsorg for de Fattige, Syge og Trængende gav sig et mærkeligt og imponerende Udslag i disse saakaldte Helliggejst- eller Helligaandshuse, hvoraf enhver blot nogenlunde betydelig Kjøbstad havde eet. Man havde den Gang ingen Fattighuse, saa lidt som noget ordnet Fattigvæsen, de Nødlidende eller som de kaldte sig „Guds Fattige" sammentiggede paa Gader og Stræder det nødvendige til Livets Ophold, men naar de ramtes af Sygdom eller andre Ulykker, aabnede Helliggejsthusets Døre sig for dem. Her blev der da sørget frit for deres Pleje og Underhold, og Midlerne hertil tilvejebragtes af de saakaldte „Helligaands Bedere", der sendtes ud i Landet, for at indsamle Almisser, medens andre af Hospitalets Brødre blev hjemme, for at pleje de Syge.

Selv de umælende Dyr maatte hjælpe til med at indsamle Almisser, thi almindeligvis havde Helliggejsthusene en Gris eller flere, som forsynet med Klokker, for at skelnes fra andre mindre gudelige Staldbrødre, og for desto lettere at kunne melde deres Ankomst, løb omkring og sankede deres Føde foran fromme Koners Døre.

Helliggejsthuset havde en Badstue, en Hestemølle og en Stald; af Klosterbygningerne nævnes en Konventstue, hvor Christian den Anden i 1513 forhandlede med det danske og norske Rigsraad; i Kirken, der havde flere Altre og et Sct. Anne Kapel, holdtes i 1532 det store Møde, paa hvilket det besluttedes at sætte den fangne Konge i Fængsel.

Hospitalets Indtægter var ved Reformationen betyde-

lige, det ejede meget Jordegods, navnlig en Mængde Gaarde i Kjøbenhavn, hvilke enten var skænket af Private eller testamenteret det. En pavelig Tilladelse til at meddele fuldstændig Aflad havde skaffet det betydelige Indtægter i rede Penge og Helligaands Bøderne vendte hjem fra deres Udflugter paa Landet med fulde Tiggerposer.

Christian den Førstes Enkedronning Dorothea, saavel som Kong Hans og Dronning Christine havde forøget Helliggejsthusets Ejendomme, og visse Indtægter var bleven henlagt til det, saaledes undervægtige Brød fra Bagerne samt en Del af det Vraggods, hvortil ingen Ejermand meldte sig.

Henimod Reformationen tog Gavmildheden imidlertid stærkt af, og samtidig paatænkte Magistraten en gennemgribende Omordning af Hospitalsvæsenet. Staden trængte til et Epidemihospital, og oprindelig synes man at have haft til Hensigt at oprette et saadant, thi som Poul Helgesen siger:

„siden Gud har søgt og paamindet Verden med nye
„og forfærdelige Sygdomme, S. Johannis Plage, den
„faldende Sot og andre saadanne Guds lønlige Domme,
„har man skikket aabenbare Huse, som de skulde
„læges udi, da det ikke kan ske uden stor Fare, at
„saadanne kranke Mennesker daglig have deres Væ-
„sende iblandt dennem, som ere karske i den Mening."

Planen gik imidlertid i Stykker, der blev ikke bygget noget nyt Hospital, men man greb til den Udvej at slaa de Hospitaler sammen, der tidligere havde bestaaet hver for sig.

I August 1530 udstedte Frederik den Første efter Magistratens Indstilling et Brev, ved hvilket Helligaandshuset skulde ophøre at være Kloster og forenes med S. Jørgens- og S. Gjertruds Hospitaler under en fælles Forstander, medens fire gode og gudfrygtige Borgere skulde have Opsigt med de Syges Forplejning og Bygningerne, og to Aar efter blev Indtægten af det nedlagte Graabrødre Kloster, Kirken, Kirkegaarden og alle Husene paa Klosterets Grund tillagte det nye almindelige Hospital.

I den ældste Tid havde Helliggejsthuset ingen selvstændig Kirke, men efterhaanden voxede Komplexet stærkt, og Munkene lod da Kirken opføre som hørende hertil. Den nuværende Kirkebygning kom til at udgøre den ene Fløj af Hospitalet, men næppe meget af det oprindelige Murværk staar tilbage; det endnu existerende Begravelseskapel, der er opført af røde Munkesten og stammer fra det femtende Aarhundrede, blev fra 1896 benyttet til Forsamlingshus og for faa Aar siden indrettet for et Folkebibliothek.

Helligaands Kirke, som ved en plattysk Oversættelse i Aarhundreder blev kaldet Helliggejstes eller Helliggestes Kirke, fik ved en ministeriel Resolution af 12te April 1881 sit nuværende Navn, altsaa samme Aar som Lille Helliggejststræde forandredes til Niels Hemmingsens Gade.

Kirken nævnes første Gang i 1449, og var da sikkert en ret uanselig Kirke, som vistnok kun bestod af Skib og Kor, hvis Mure hvilede paa et mægtigt Lag af Kampesten. Paa Nordsiden nær ved Koret opførtes fra 1582 paa Christopher Valkendorfs og Menighedens Bekostning det 112 Fod høje, i 8 Stokværk inddelte Taarn, hvis slanke Spir først blev færdigt i 1594 (nedtaget og restaureret i 1671). Samtidig rejstes et lille Klokketaarn midt paa Bygningen, ligesom vistnok hele Kirken restaureredes.

Ved Kjøbenhavns Brand i 1728 brændte Kirken. Ydermuren blev vel staaende, men Hvælvingerne, med Undtagelse af en lille Korshvælving, styrtede ned. I 1730 toges der fat paa Genopførelsen efter J. C. Kriegers Tegning, og den 30te November 1732 blev Kirken atter indviet. Men Restaureringen, der ialt havde kostet 30542 Rigsdaler, var kun maadelig og Kirken havde tabt meget ved Ombygningen.

Kirken restaureredes 1747/49, 1769, 1794, 1820 og underkastedes en større, hovedsagelig indvendig Reparation 1845/46, som kostede 66670 Rigsdaler, men endnu stod Kirken 30 Aar og ventede paa den nødvendige Ombygning. Den foretoges 1878/80 under Ledelse af Professor H. B. Storck og kostede 273,987 Kroner. Bygningen

i sin Helhed vandt meget i Skønhed, idet den atter saa vidt muligt fik sin Karakter fra den bedste Tid før Branden 1728. Stilen, som blev gennemført, er Renaissance fra c. 1600. Kirken fik helt igennem Granitsokkel, Murene, navnlig deres nederste Del, ommuredes og udbedredes samt rensedes, Østgavlen blev helt fornyet, Taarnet fik atter sit høje Spir fra 1594 og over Skibet rejstes et mindre Spir, 56 Fod højt over Taget, et Materialhus ved Nordsiden nedbrødes og afløstes af et Sakristi i gothisk Stil med kamtakket, blindingsprydet Gavl; i Sakristiet findes dog to fra Branden 1728 bevarede hvælvede Gange, som stammer fra Klostertiden. Christian den Fjerdes Portal paa Sydsiden restaureredes og den anden Portal flyttedes hen midt paa Vestgavlen, hvor den nu danner Hovedindgangen, og inden for den indrettedes under Orgelet en Forhal.

Kirken blev atter indviet den 6te Maj 1880.

De vestlige Hjørnehuse af Niels Hemmingsens Gade nede ved Amagertorv blev reddet ved de store Bybrande, men lige saa glad man den Gang var for, hvad Ilden skaanede, lige saa ked er man nu af denne uskønne Hjørnebebyggelse, der skæmmer og skjuler Kirken fra denne ene Side. Helligaands Kirken burde absolut have hele Firkanten ubeskaaret.

Kirkepladsen har tidligere været omgivet af en styg Brandmur, dog ikke langs Lille Helliggejststræde. I 1855 havde det nuværende Jerngitter afløst Muren ud mod Amagertorv, og i 1879 blev Resten nedrevet og lignende ført op til Knækket i Valkendorfs Gade, medens Resten ned til Krydset fik samme Slags Gitter som i Lille Helliggejststræde. Det var en god Idé med Gitter i Stedet for Mur, thi ved den Forandring kom den skønne Kirkebygning langt mere til sin Ret.

Her i Niels Hemmingsens Gade, paa Strækningen hvor Gitteret nu er, altsaa paa Kirkens Grund, var der tidligere ud mod Gaden en Række Træskure, ensartede Smaahuse med spidse Gavle, de saakaldte Lærredsboder eller Klædeboder, som formentlig var opført, for at erstatte de ned-

brudte Stenboder paa Amagertorv, og her købtes og solgtes Lærred, brugte Klæder, Fodtøj, Bøger m. m., og langs Fortovet stod opstillet Sko, Støvler og Træsko. Her i Lille Helliggejststrædes gamle Klædeboder ombyttede Rahbek i sin Tid, omend først naar det blev ganske nødvendigt, sin gamle blaa Frakke med en ny. Man kunde fra Gaden se Professoren staa og prøve de forskellige Frakker, indtil han fandt en, der tilfredsstillede hans ingenlunde vidtgaaende Fordringer. En Gang kom Madammen farende efter ham paa Gaden med hans Ordensbaand, det havde han ladet sidde i Knaphullet paa den afbyttede Frakke.

For at faa større Indtægt af disse Boder, hvoraf der var 26, hvis Lejesummer tilfaldt Kirken, blev i 1842 en Del af dem udlejet til nogle af Slagterne, der var bleven hjemløs ved den foretagne Forandring paa Ulfeldts Plads. De fik dog kun Lov til at bo her i nogle Aar, thi da de nye Slagterboder ved Nikolaj stod færdige, fik Slagterne deres Opsigelse til Mikkelsdag 1846.

Den Gang var der Liv og Røre i Lille Helliggejststræde, paa enhver Tid af Dagen var Strædet stærkt trafikeret og i mangfoldige Aar en af de mest befærdede Gader i Byen. Flere af Kælderne lige over for Boderne var ogsaa optaget af Marskandisere, men navnlig af Høkere, som ret naturligt maatte faa meget at bestille i en saa livlig Gade, hvor de mange Købere og Sælgere ogsaa skulde have Mad, og Høkerne solgte Madvarer, ikke blot ud af Huset, men Folk kunde ogsaa spise paa Stedet. Der var enorm Søgning hos disse Høkere, Forretningen gik strygende, og enkelte af dem endte med at blive Kapitalister.

Efter at Lærredsboderne var fjærnet i 1880, ophørte Høkernes gyldne Tid, og de søgte nu andre Steder hen, hvorefter Marskandisere rykkede ind i de af Høkerne forladte Butikker.

Her, som overalt i Byen, var Butikkerne den Gang tarvelig udstyret, og de lokkede ikke med straalende Belysning eller fine Udstillinger. Det betragtedes som svært

flot, da en Købmand paa Østergade lod sit Navn i Guldbogstaver sætte paa nogle store Butiksruder. Ethvert Forsøg paa at forskønne Byen, at pynte paa dens Butikker og live en Smule op i dens snavsede Gader, var sikker paa at vække Opmærksomhed. Da Jernstøber Lunde lod male sit Hus i Lille Helliggejststræde, og der indrettede et Udsalg af støbte Jernvarer, fik han en Anmeldelse i Pressen, som var det en Kunstudstilling, der aabnede, og i Bladet „Fædrelandet" for 29de Septbr. 1843 kunde man læse:

„Det var indlysende, at den pompejanske Stil, som „allerede med Held har været anvendt til indvendig „Husdekoration paa nogle Steder og ligeledes ud- „vendig paa 3 eller 4 Huse, ikke var, uden Forandring, „anvendelig i en Beliggenhed, som den, hvor Hr. „Lundes Butik skulde indrettes. En mørk Stil passede „ikke til en snæver Gade og til et Hus, som skulde „fremhæves af sin Dunkelhed. Han anbragte altsaa „de brogede Borter og mangefarvede Støbejernsfriser „ikke paa en mørkerød, men paa en lys orange Grund, „og Virkningen er bleven den allerheldigste. Butikken „er i disse Dage bleven aabnet og fremstiller det „skønneste Sortiment af Kakkelovne og andre Sager „af Støbejern, man endnu har set i Kjøbenhavn."

Hvad selve Gaden angik, blev der i dens mangeaarige Glansperiode ikke gjort synderligt, for at lette den Strædet overbebyrdede Trafik og Færdsel, idet Gaden endnu omkring 1870 henlaa som en Jordvej, og paa Regnvejrsdage blev disse miserable Tilstande i en saa gennemtravet Gade naturligvis til stor Gene for Færdselen. Omsider fik Gaden dog sin Brolægning og reglementerede Fortove, men nu var det vel mere, for at følge med Tiden end, fordi det gjordes haardt nødvendigt, efter at baade Boderne, Høkerne og Marskandiserne og den dermed forbundne Handel og Færdsel var forsvunden herfra, idet Gaden fra da af og endnu er en af de mindst befærdede Gader i den indre By.

Gadens andet Afsnit, det lille Stykke mellem Valken-

dorfs Gade og Graabrødre Torv, oprindelig kaldet „Tugthusporten", dannede den sydlige Indgang til Torvet. Det var en ca. 60 Alen lang Gyde, der gik imod Sydvest ind til Tugthuset. Langs Lille Helliggejststræde laa en Stald og sønden for denne i Vinkelen, der dannedes ved Gadernes Skæringspunkt, laa en temmelig stor Bygning, Tugthuset, tværs over Gaden, og noget ind i Store Helliggejststræde, hvor igennem der var en Port, hvorfor den nordligste Del af Lille Helliggejststræde to Hundrede Aar efter bevarede Navnet Tugthusporten. Porthuset havde Gavl ud til Gaden, og det var ad denne Port, at man kom ind i Tugthuset.

I dette Porthus var forneden Skriverstue, oven over „Skersvinkel", og oven over denne igen, som det synes „Silkevinkel" (Vinkel betød en Arbejdsstue). Denne Bygning er i det væsentlige Sparekassens Gaard.

Den Bestemmelse af 1530, at der skulde drages Stræder gennem Graabrødre Hospitals Abildgaard og Helliggejsthus, fremkaldte fra dette sidstes Side en Indsigelse, og i den Anledning udgik den 16de April 1532 følgende kongelige Brev, som forbød fri Færdsel gennem Helliggejsthus Hospital:

„Helliggeesthuss udi Køpnehaffn fich breff, att ther
„er bereett for K. Mt. huorledes att nogle aff Køpne-
„haffnns burgere haffue thennom fortagett och wille
„gøre itth allmyndigtt strede egemenn Helliggeesthuss
„hospitaell indt att theris aghe portt och saa egemenn
„claasteritt ther samme stedtzs, huilckett samme haaspi-
„taell komme storligenn till skade paa theriss beste
„huse, thi haffuer K. M. aff sunderlig gunst och naade
„untt och tilladett, att samme haaspitaell ey saa schall
„attsplides, men schall bliffue wedt sin bygning wedt
„fuldt magtt, ligeuiiss som thet nu begrebett och
„skickett er Cum inhibitione solita.
„Datum Haffnie 3 a feria post dominicam misericor-
„diam domini anno mdxxxij.
„ Ad mandatum regie maiestates proprium presente.
„ domino Olauo Rosenkrantzs.

Man ser heraf, at Hospitalets Ageport er det samme, som det, der siden hed Tugthusporten, og at det var herigennem Færdselen blev forbudt.

Forinden jeg gaar videre, vil jeg dvæle lidt ved det før nævnte Tugthus, som i saa mange Aar blev mindet i Portens og Gadens Navn.

Christian den Fjerde havde til en Begyndelse i 1605 faaet indrettet Tugthus i det nedlagte Farveri i Farvergade. Her var det dog kun i faa Aar, og blev saa flyttet til Bygninger paa Helligaandshusets Grund. Medens Pesten rasede i 1619 var Tugthuset lukket, og blev først aabnet igen i 1621, men nu var der i Tilknytning til Tugthuset bleven oprettet ogsaa et Børnehus eller Optugtelseshus i de tilstødende Bygninger saaledes, at Tugthuset og Børnehuset udgjorde eet Komplex. I Tugthuset blev Løsgængere sat til Tvangsarbejde og tillige blev drikfældige, erhvervsløse og løsagtige Kvinder sat derind, da de ellers vilde løbe om og tigge eller give Anledning til allehaande Spektakler og Optøjer ude i Byen. I Børnehuset blev særlig opdraget Drenge og unge Mennesker. Virksomheden her skulde tjene som en god Opdragelsesanstalt for forsømte og vildfarende Børn, der i Tide kunde reddes for Samfundet ved her at lære et eller andet Haandværk og blive stræbsomme og flittige Borgere, i Stedet for ørkesløst at strejfe om og tigge og tilsidst forsumpe.

Til at oplære alle disse unge Mennesker i de forskellige Haandværksfag blev der engageret et betydeligt Antal Mestre, og under deres kyndige Ledelse kom der god Gænge i Sagerne, og der forfærdigedes store Kvanta Lærred, Duge, Klæde, Traad, Garn og kostbare Stoffer.

Denne Anstalt var Kongens Øjesten, og det var ham derfor ikke nok, at enhver fik god og grundig haandværksmæssig Uddannelse, men drog ogsaa Omsorg for, at den aandelige Udvikling og legemlige Pleje ikke blev forsømt, og til dette Øjemed blev der ansat en Præst ved Børne- og Tugthuset, for at undervise i Religion og læse baade med de Voxne og Børnene.

Ved Tugthuset var der ogsaa indrettet en Kirke, som oprindelig havde været Graabrødre Klosterets Fængsel, men senere blev udnyttet som Stadens Fængsel, og Bygningen laa der, hvor Indhugget er paa nuværende Graabrødre Torv. I Huset, Nr. 11, naaer de gamle Sten endnu op til 2den Sal, og i Kælderen er der Rester af Hvælvinger, som stammer fra det gamle Munkefængsel, og hvor mangen en Graabroder smægtede i Fængsel.

I Tugthuset blev der endvidere af en Medicus ført lægekyndigt Tilsyn, hvilket blev i højeste Grad nødvendigt, da der til Stadighed var et stort Antal Syge, og da navnlig blandt Børnene, som døde i Hundredevis. Grunden hertil var den samme som Byen over, at Befolkningens Renlighedssans paa de Tider var lidet udviklet, og man havde ikke megen Forstaaelse af Hygiejnens Betydning. For at afhjælpe den store Sygelighed i Børnehuset, blev der truffet omfattende Foranstaltninger i Henseende til Renlighed og Orden, og de, der kom over Sygdommen, havde det upaaklageligt, fik god Mad, rene Lagener og Skjorte een Gang om Ugen.

Af Sundhedshensyn gav Kongen Ordre til, at der til enhver Tid skulde være rigeligt af Øl, saa at ingen skulde forledes til at drikke det urene Brønd- og Pumpevand, som blev tilført Byen fra Lundehussøen gennem Ledninger, der bestod af udhulede Træstammer. Trods alle Forholdsregler lykkedes det dog ikke at overvinde Sygdommene blandt Børnene.

Kongen havde saaledes stadig Bryderier med dette Børne- og Tugthus, hvortil kom yderligere, at Anstaltens Drift gav Underskud. Ved Kongens Død gik hele Foretagendet i Staa, og i 1650 blev det uigenkaldeligt lukket.

Ved et Syn af December 1692 fandtes følgende Stader i Tugthusporten, 3 der solgte Hør og Blaar og 29 Pjaltekoner.

Ved Tugthusporten var der meget snævert, hvorfor Magistraten i 1727, for 2000 Rigsdaler købte Toldkæmmerer Eberhardts Hus, paa 6 Fag forneden og paa 2 Fag foroven over Tugthusporten, til Nedrivning, hvilket imidlertid

Ildebranden i 1728 gjorde overflødig. Efter denne Brand blev Porten nedrevet, men Navnet Tugthusporten blev som sagt hængende ved denne Stump Gade indtil 1843, da det blev afløst af Benævnelsen Lille Helliggejststræde og endelig i 1881 af Niels Hemmingsens Gade.

Vi vil derefter betragte den nuværende lille, fine og venlige Gadestrækning, hvor ikke mere Gadenavnet minder om det længst forsvundne Tugt- og Børnehus, men om vor berømte Theolog Niels Hemmingsen.

Her ved Hjørnet af Valkendorfs Gade maa vi først beundre de to store og prægtige Hjørneejendomme, hvor henholdsvis „Sparekassen for Kjøbenhavn og Omegn", og „Dansk Arbejderbank" har deres Hovedkontorer. Førstnævnte Sparekasse blev stiftet den 1ste Maj 1820, og aabnede sit Kontor, ikke paa det nuværende Sted, men i de 32 Mænds Forsamlingssal paa Raad- og Domhuset. Herfra flyttede den i 1843, og efter at have boet som Lejer forskellige Steder, købte Sparekassen i 1862 den gamle Ejendom paa det vestlige Hjørne af Valkendorfs Gade, hvor Arbejderbanken nu er. 1866 købte den Ejendommen paa det østlige Hjørne, som tilhørte den af Selskabet „Kæden" stiftede Forsørgelsesanstalt for Blinde, og flyttede derind efter at en Ombygning havde fundet Sted. Her laa fordum Helliggejstes Kirkes Præsteresidens, hvis Have strakte sig om i Løvstræde.

I 1872 erhvervede Sparekassen det tilstødende Hus i Valkendorfs Gade, hvor der opførtes en Tilbygning. Den anselige og smukke Bygning blev for nogle Aar siden yderligere forskønnet og præsenterer sig nu flot og statelig efter den foretagne kostbare Ombygning.

Arbejderbanken blev stiftet den 12te April 1872 og aabnede sit Kontor den 18de Oktober s. A. i den gamle Hjørneejendom, som Banken allerede overtog i 1873, og købte tillige i 1881 og 83 de tilstødende Huse. Derpaa blev det hele nedrevet og den nuværende store, smukke Bankbygning opførtes.

Som Kontrast til alt dette nye kommer vi nu til noget godt gammelt, nemlig Arbejderbankens Nabohus, Nr. 15,

en tilforladelig Overlevering fra Fortiden, ejendommelig fra Kælder til Kvist, middelalderlig af Udseende og i sin Art maaske enestaaende i Byen. Medens der nu hviler en egen Fred og Stilhed over Gaden som over Huset, var her i forrige Aarhundrede, i Lærredsbodernes Tid, Travlhed, Liv og Færden og ethvert Barn i Byen kendte Nr. 15, hvor man fik den rigtige Vandsennep og udblødt Bergfisk, og Forretningen blev drevet paa samme Maade indtil Sommeren 1921, da Sennepsudsalget flyttedes til Graabrødre Torv Nr. 3; i de gamle Vinduer paraderede Rækker af Sennepskrukker og Soyaflasker. Over Butiksdøren stod Navn og Aarstal: A. Nissen. 1732 og midt paa Facaden: „A. Nissen, Damp, Senneps, Æddike, Soya og Kulørfabrik, grundlagt 1732.", og her ovenover var Forretningens Varemærke foreviget.

Tidligere var Vandsennep en stor Artikel, og anvendtes langt mere end nu. Hovedudsalget var her i Nr. 15, og Prisen paa Vandsennep var den Gang 16 Øre for en hel Pot. Iøvrigt forhandledes Sennep hos Byens Porcelainshandlere, hvad der kunde synes højst mærkeligt, men egentlig var ret naturligt og praktisk, at de, der solgte Krukkerne, ogsaa handlede med Sennep, saa Folk kunde faa begge Dele paa eet Sted.

De Tider er nu forlængst forbi, og medens alt omkring det gamle Sennepshus blev forandret, saa meget gammelt faldt og saa meget nyt opstod og trængte ind paa Livet af dette gamle Hus, fik det dog Lov til at staa.

Stødende op til Sennepshuset ser vi endelig ved Hjørnet af Torvet det gamle beskedne Borgerhus med den dybe Kælder. Ejendommen, som er Nr. 1 paa Graabrødre Torv, er et af de Huse, der her ved Torvet blev genopført efter den store Bybrand i 1728, og paa Facaden mod Torvet findes en Stenplade med følgende Indskrift:

Den første Sten jeg haver lagt
hvorfor jeg siger Hern Tak
hvad Ilden har fortært
har Gud igen mig beskjært.
J. S. P.
Ao: 1732.

Tilbage er saa Hjørnet af Løvstræde, Nr. 9, som i en længere Aarrække var et velkendt Konditorhjørne, hvor J. Malmsteen i mange Aar havde sit Konditori, der var meget søgt og skattet, og i de sidste Aar A. Wigandts Konditori, som for nogle Aar siden flyttede herfra, hvorefter Lokalerne udlejedes til A/S Roneo, og i de samme Stuer, hvor der før var Kager og lækre Sager, som fik Tænderne til at løbe i Vand, er der nu ophobet noget saa vidt forskelligt fra Kager og Sukkergodt som Duplikatorer og Kopimaskiner med Tilbehør.

Efter at have kastet et sidste Blik paa denne korte Gadestrækning, der præsenterer sig smuk og tiltalende i moderne Skrud med Asfalt, vil vi sluttelig beskæftige os med Niels Hemmingsens Gades 3die Afsnit, der oprindelig havde Navnet „Trompetergangen", nemlig det lille Stykke fra Torvet til Skindergade.

Før Ildebranden 1728 var Trompetergangen kun en ringe Smøge, en 5 Alen bred Gang, der fra Torvet strakte sig ca. 30 Alen ind i Kvarteret, i samme Retning som den nuværende Gade, uden at føre igennem til Skindergade, idet den stoppede op paa Halvvejen, hvor der var spærret ved de Huse, som vendte ud hertil og opfyldte det øvrige Areal hen til Skindergade.

Trompetergangen antoges at høre til nogle Grunde ved dens østlige Side, af hvilke den ene i 1689 tilhørte Ambrosius Trompeter, efter hvem Gaden fik Navn. Da Pierre Poumeau, der ejede Joakim Gersdorfs Gaard mellem Kejsergade, Trompetergangen, Graabrødre Torv og Skindergade, ud til Gangen vilde forandre sin Stald til Lejehuse med Indgang fra Trompetergangen og Vinduer ud hertil, modsatte Genboerne sig dette, men ved Magistratens Dom af 8. Marts 1703 fik Poumeau Medhold, dog maatte han ikke sætte Trappe frem for Døren til Forhindring af Færdselen.

Efter Branden 1728 fik Trompetergangen ny Bebyggelse samt den projecterede Fortsættelse til Skindergade, og den ophørte dermed at indtage en Smøges beskedne Tilværelse, idet den nu blev gjort bredere og fremtraadte

som en regulær Gade, men Navnet Trompetergangen vilde man dog ikke give Slip paa, det blev hængende ved Gaden indtil 1874, saa først blev det velklingende Navn skrinlagt og den forhenværende Gang fik da Benævnelsen Lille Helliggeiststræde ligesom den øvrige Strækning ned til Amagertorv. Denne fælles Benævnelse for Gadens 3 Afsnit holdt sig indtil 1881, da Betegnelsen Lille Helliggeiststræde ogsaa blev kasseret og erstattet med det nuværende Navn, Niels Hemmingsens Gade.

I forrige Aarhundrede var her i Trompetergangen et Krigshospital, hvilket er det nuværende Nr. 7, Matr. Nr. 116.

Tidligere har der været en anden Gade her i Staden ved Navn Trompetergangen, den var beliggende paa Slotsholmen og førte fra Slotspladsen til Stormbroen.

Trompetergangen ved Skindergade var bleven anlagt paa et Terræn, der laa inden for Graabrødre Klosterets Omraade. Indtil Reformationen havde dette Munkekloster haft sine udstrakte Bygninger, Have og øvrige Tilbehør paa det betydelige Areal, der strakte sig mellem Gammel Amagertorv og det knækkede Stykke af Valkendorfs Gade og Fortsættelsen af denne gennem Bagergaarden over det nuværende Torv og Kejsergade samt endelig af Skindergade og nuværende Niels Hemmingsens Gade, der dog ikke dannede Grænsen helt ned til Amagertorv, idet Klosterets Grund, som før nævnt, naaede ud over Lille Helliggeiststræde og hen mod Ryggen af Kjøbmagergade.

Klosterets Hovedindkørsel var gennem nuværende Klosterstræde og om ad Graabrødrestræde, hvor det lille Hak, der er i Torvets sydvestlige Hjørne, dannede en fri Plads og tjente som Gaardsplads. Paa den øvrige Del af det nuværende Torv laa Klosterets Abildgaard, der var indhegnet med en Mur. Nordøst for denne, omtrent mellem Kejsergade, Skindergade, Niels Hemmingsens Gade og Torvet laa Graabrødrenes Kirkegaard, og det var over et Stykke af denne, at Trompetergangen blev anlagt. At Kirkegaarden var her, har man ikke blot de historiske Beretninger som Støtte for, men har ogsaa kunnet kon-

staterc det ved foretagne Udgravninger, idet man i sin Tid har opgravet Ligkister i Trompetergangen.

I Tidens Løb har Trompetergangen ført en omskiftende Tilværelse. Fra at være en uanselig, lukket Smøge, blev den ophøjet til en Gade, som ogsaa i mangt og meget har forandret Udseende, og man tog det gamle Navn fra den og gav den et andet og et tredje. I den nyeste Tid er de smalle Fortove bleven asfalteret, men ellers var det Synd at sige, at denne Gadestrækning er fulgt med Tiden; meget er her saa velsignet gammeldags, og naar undtages det ene Hjørne ved Skindergade, hvor A/S S. Seidelins nye og stilfulde Ejendom knejser storladen og fornem, er der paa begge Sider gamle Borgerhuse, Huse med Bindingsværk, ejendommelige Indretninger, Butikker i høje Stuer og dybe Kældere med Kælderhalse af den rigtige gamle Slags, hvor mangen en søvnig Vægter ved Nattetide har taget sig en stille Skraber paa sin natlige Færd gennem de øde og tomme Gader, hvor man ikke hørte nogen Lyd, kun Klangen af hans egne Trin mod den toppede Stenbro.

Den forhenværende Trompetergang vil sikkert endnu længe faa Lov til at henligge med sine ujævne og slidte Brosten, da Gaden jo befares meget lidt af Vogne, og ved sin afsides Beliggenhed ikke har megen Chance for ud i Fremtiden at blive en stærkt trafikeret Gade.

Dette tredje Afsnit af Niels Hemmingsens Gade begynder ikke ved Løvstræde, idet de to første Ejendomme derfra er Nr. 2 og 4 paa Graabrødre Torv, og derefter følger Nr. 32 i Niels Hemmingsens Gade, en stor Ejendom, der tidligere var Bryggergaard. I 1728 brændte det Hus, som laa her, og Brygger Christoffer Klog, som erhvervede Grunden, opførte den nuværende Gaard, som har været anselig og fornem for sin Tid. Fra omkring 1750 ejedes Huset af Familien Skibsted, og her boede Brygger og Raadmand Skibsted, men i Tidens Løb lod man Bygningen forfalde, og for faa Aar siden blev den solgt til Baadh & Winthers Eftr., som har bragt den i smuk Stand og delvis ombygget den til Forretningsbrug.

Over Porten findes en Relief med følgende Inskription:
CHRISTOFFER
KLOG
ANNA JENS
DATTER

I Niels Hemmingsens Gade er den ene Dag som den anden, her gaar Livet sin vante Gang, rolig og fredelig, og ved Aftenstide falder der den samme Stilhed over denne Gade, som over de andre Sidegader til Strøget. Strømmen af Mennesker haster mod Øst og Vest, den glade Ungdom er optaget af Fjant og Flirt, lystige Fættere og omtumlede Natteravne jager af Sted efter nye Adspredelser og natlige Æventyr, og ænser ikke, hvad der ligger til højre og venstre, og mens Nattens Timer svinder, kan Niels Hemmingsens Gade ubemærket og uforstyrret ruge over sine rige Fortidsminder.

Helliggejststræde, Tugthusporten og Trompetergangen var ærværdige gamle Benævnelser med byhistorisk Klang og med nøje Tilknytning til Stedet. Saadanne Gadenavne, der i den Grad havde vundet Hævd gennem Aarhundreder, burde have været ukrænkelige og ikke udsat for at kunne blive vraget i ubetænksomme Øjeblikke af en snærpet og utaknemlig Tid, som derved udslettede de uerstattelige byhistoriske Minder, som stod i Forbindelse hermed. Saaledes ofredes ogsaa de gamle Gadenavne, Skvaldergade og Halmstræde til Gunst for Nikolajgade og derved udslettedes ligeledes de gamle Byminder, som knyttede sig dertil, og som det ikke havde kostet en rød Øre at holde Haanden over.

Der gives ingen Undskyldning for en saadan Fremfærd, thi Eftertiden har ingensomhelst Ret til at bortkaste, hvad Fortiden har sparet sammen i Aarhundreder, hvad Slægt efter Slægt har været glad for og omhyggeligt værnet om, men skulde have følt det som en Æressag at staa som Garant for, at det overleverede, dette Byens gamle Arvegods, blev bevaret og ført videre uforandret til de nye Generationer.

Navnet forlanger jo ikke andet, end at maatte beholde

sin lille, beskedne Plads paa Gadehjørnet, hvor det lever højt paa sine Fortidsminder, og vil saa gærne leve videre der i ligesaa god Forstaaelse med de nye Slægter som med de hedengangne, med hvem det trolig delte Sorg og Glæde, og stod sammen med By og Borgerskab i gode og onde Dage. Hvor kunde man nænne at bryde med det, det var jo aldrig til Besvær for nogen, det havde ikke kostet noget, spiste ikke noget og gjorde ingen rigere eller fattigere.

Bag vore kære, gamle Gadenavne, der synes uforstaaelige for de Bysbørn, der mangler Kendskab til disse Navnes Oprindelse og Historie, drømmer svundne Dages Liv og Færden. Vi vil derfor ikke af med disse Navne, og vi vil leve i Haabet om, at de forsvundne gamle Gadenavne, som var groet fast til Stedet og bundede dybt i Byens Historie, en for en gives os tilbage og atter kommer til Ære

Tidligere udkommet af samme Forfatter:

„CHRISTIANS KIRKE“

„NYHAVN“